

Két új mű a polgári jogi felelősség köréből Csehszlovákiában

TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

I

A polgári jogi felelősség azoknak a kérelmeknek az egyike, amelyek csaknem mindig a polgári jogi irodalom érdeklődésének homlokterében állottak. Gazdag irodalma van a szocialista jogtudományban is, amely e téren sok jelentős művel vitte előre a polgári jogi felelősség alapkérdéseinek tisztázását, a különböző megoldások társadalmi okainak feltárását. E művek közül is élenjáró helyet foglal el *Stefan Luby*: „A megelőzés és a felelősség a polgári jogban” című hatalmas kétkötetes doktori disszertációs munkája.¹

Már a mű címe is jelzi azt, hogy a szerző az egész felelősségi jog kiinduló pontjának a megelőzést tartja, és annak olyan jelentőséget tulajdonít, hogy a rá vonatkozó fejtegetéseknek, a mű egyéb részleteihez mért csekélyebb terjedelmére figyelemmel is, szükségesnek tartotta fontosságát a könyv címében is érzékeltetni.

Abból indul ki, hogy az egész társadalmi rend az egyént a társadalmi viszonyok tiszteletben tartására ösztönzi. Ebben számottevő mértékben kiveszi részét a jog is, és az embereket egyfelől olyan magatartásra neveli és kényszeríti, amely nem sérti a társadalmi viszonyokat, másfelől a társadalmi viszonyok esetleges veszélyeztetését elhárító magatartás irányában hat. Elheez képest a megelőzés az esetek túlnyomó részében annak kizárására irányul, hogy valamely emberi magatartás jogviszonyok veszélyeztetésének vagy megszegésének forrásává váljék, de állhat önálló megelőző tevékenységben is, amely valamely más tevékenységből vagy eseményből származó veszélyforrást kíván megszüntetni.

A megelőző tevékenységben a többi jogággal együtt a polgári jog is kiveszi a részét, még ha kevés is azoknak a rendelkezéseknek a száma, amelyek közvetlenül a megelőzést szolgálják. A polgári jog mindennekelőtt az általános megelőzésből veszi ki részét. A társadalmi viszonyok jelentős területét ugyanis oly módon szabályozza, hogy az elősegítse az ezeket veszélyeztető cselekmények ártalmatlanná tételét. De biztosítja a különös megelőzést is, pl. amikor úgy rendelkezik, hogy a bíróság a veszélyeztetőnek tiltsa meg az olyan cselekményt, amely kárt idézhet elő, vagy tegye meg az intézkedéseket a fenyegető kár elhárítására (Ptk. 353. §). A polgári jogi megelőzés különös fontosságra tesz szert azzal összefüggésben, hogy az állam gazdasági szervező és kulturális nevelő funkciója egyre inkább előtérbe lép.

A polgári jogi megelőzés esetei között a szerző aszerint különböztet, hogy a megelőzés a veszélyeztetőre, a veszélyeztetettre vagy harmadik személyre hárul-e. Az első esetben a megelőzés mint kötelezettség jelentkezik, espedig leginkább a vétkességen alapuló felelősség keretében, amennyiben a vétkes károkozásért való felelősség nemcsak a reparáció, hanem az általános és különös prevenció irányában is hat, de a megelőzést szolgálja a tárgyi felelősség is, bár a szerző véleménye szerint csekélyebb mértékben, mint a vétkességi felelősség.² Ezenkívül megelőző hatásúak a túlnyomóan represszív jellegű szankciók is (pl. kötbérek). A veszélyeztetett sem nézheti azonban tétlenül — és ez a második eset — a veszélyeztetettség állapotát, és nem várhat addig, amíg a kár bekövetkezik, hanem köteles a veszély elhárítása érdekében tőle telhető módon közreműködni. Ha e kötelezettséget vétkesen elmulasztja, a kár arányos viselésére kötelezhető (Ptk. 348. §). Természetesen a veszélyeztetett nemcsak köteles, de jogosult is a veszélyeztetés elhárításához szükséges eszközöket igénybe venni. Ilyen eszközök az őnségély, a jogos védelem, a végszükségű cselekvés, a visszatartási jog gyakorlása, továbbá főképp a kárveszélyt magában rejtő cselekmény eltiltására vagy a fenyegető kár elhárítására alkalmas intézkedés megtételére irányuló kereset. Végül, ami a harmadik személyek megelőző tevékenységét illeti, a szerző megállapítja, hogy bár ez a polgári törvénykönyv szerint nem jogi kötelezettség, annak önkéntes teljesítésével, ahogyan a polgárok szocialista öntudata egyre erősödik, mind jobban számolni lehet.³

¹ LUBY, Stefan: Prevencia a zodpovednosť v občianskom práve. Bratislava. Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied. 1958. 1—2. köt. 662, 508. p.

² Álláspontja szerint a vétkességi felelősségnél igen erősen hat az a tudat, hogy megelőző gondosság mellett a felelősségi következmények nem állnak be, míg a tárgyi felelősségnél kedvezőtlenül hat az a tudat, hogy a felelősségi következmények a legnagyobb gondosság mellett is beállhatnak (18. p.).

³ A megelőzés célját szolgáló társadalmi kötelezettség teljesítését azonban — fejti

A mű további fejezeteiben a szerző a *felelősség* kérdésével foglalkozik. Az egyes kérdéseket a következő címek alatt tárgyalja: a felelősség, a vétkességen alapuló felelősség és tárgyi felelősség, a felelősségi tényállás, a jogellenes cselekmény, a vétkes jogellenes cselekmény, a vétlen jogellenes cselekmény, felelősség a jogi cselekmények végzésénél tanúsított jogellenes magatartásért, az ún. szerződési felelősség, másokért való felelősség, a jogellenes cselekmény jogi következményei (szankciók).

A szerző felfogása szerint a felelősség másodlagos kötelezettség, amely valamely jogviszony megszegéséből származik. Mint ilyen, felelősségi kötelezettség, amely mindig valamely elsődleges kötelezettség fennállását feltételezi. Ezzel kapcsolatban felveti a kérdést, milyen viszonyban áll a felelősségi kötelezettség a polgári jogi szankciókhoz. Véleménye szerint a polgári jogi felelősség és a szankció azonos fogalmak, és lényegében azt a kötelezettséget jelentik, hogy a kárt meg kell téríteni, késedelmi kamatot kell fizetni stb. A jogviszony megszegése előtt a felelősség keletkezésének csupán a lehetősége van adva, amit a szerző potenciális felelősségnek nevez. Ez a jogviszonynak olyan sajátossága, hogy polgári jogi felelősséget megállapító jogsértés tárgyává válhat. Ilyen potenciális felelősség a polgári jogi viszonyok túlnyomó többségéhez kapcsolódik. Kisebbrésznél korlátozva van (pl. eredménynél), egyeseknél pedig teljesen hiányzik (pl. naturális obligációknál).⁴ (2. fejezet)

A polgári jogi felelősség — fejti ki a továbbiakban a szerző — vagy a vétkességi elven vagy a tárgyi felelősség elvén alapszik. A két elv kizárja egymást, és legfeljebb kivételeknek van helye a másik elv javára. Majd részletesen azt a kérdést elemzi, miért felel meg a vétkességen alapuló felelősség elve jobban a szocialista jogrendszernek, mint a tárgyi felelősség elve (3. fejezet).

A polgári jogi felelősség kizárólagos alapja — állapítja meg a szerző a mű következő fejezetében — a felelősségi tényállás. Ezt a fogalmat a polgári jog — szemben a büntetőjoggal — elhanyagolta, rendszerint arra való hivatkozással, hogy ez a polgári jogban felesleges, márpedig a tényállás a jogszabályalkotás kétségbevonhatatlan kategóriája. A felelősségi tényállás szorinté azoknak a szubjektív és objektív ismérveknek az összessége, amelyek a polgári jogi felelősség megállapítását adott esetben indokolttá teszik. A következő elemei vannak: alany, tárgy, emberi magatartás, vétkesség, eredmény, okozati összefüggés a magatartás és az eredmény között, jogellenesség, amelyek egymással dialektikus egységet alkotnak. Ezek a vétkesség kivételével egyben *szükségképpeni* elemek. Külön vizsgálja azt a kérdést, hogy a magatartás társadalmi veszélyessége a felelősségi tényállás elemei közé tartozik-e. Álláspontja szerint nem, minthogy a polgári jogban elegendő annak megállapítása, hogy az adott magatartás jogellenes-e vagy sem⁵ (4. fejezet).

A következő fejezetben a szerző a jogellenes cselekmény fogalmát tárgyalja. E fogalom körébe vonja a vétkes jogellenes cselekményen kívül a vétlen jogellenes cselekményt, valamint a szerződési viszonyok jogellenes megszegését (elveti azt a fel-

ki a továbbiakban a szerző — a jogszabály honorálja, amikor pl. kimondja, hogy amennyiben valaki polgári köteleességét teljesítve azért lép közbe, hogy jelentős kárt hárítson el, azzal szemben, akinek az ügyét ellátta, ugyanolyan kártérítési igénye van, mint a megbízottnak, amennyiben kárát másképp nem térítik meg (Ptk. 443. §). Egyébként már jogi kötelezettségként jut kifejezésre a megelőzés harmadik személyek oldalán a szocialista szervezetek közötti gazdasági viszonyokról szóló 1958. évi 69. sz. törvény 3. §-ában, amely úgy rendelkezik, hogy a gazdasági szervezetek, ha ennek szüksége felmerül, kötelesek adottságaikhoz és gazdasági lehetőségeikhez képest megóvni a szocialista tulajdonban álló tárgyakat akkor is, ha nem az ő kezelésükben (tulajdonukban) vannak, és elősegíteni a népgazdasági terv teljesítését akkor is, ha nem a számukra előírt kötelezettség teljesítéséről van szó. Ez a jogszabály azonban már a szerző művének megjelenését követően látott napvilágot, és ezért arra figyelemmel nem lehetett.

⁴ A felelősség fogalmára vonatkozóan vallott e nézet a csehszlovák jogi irodalomban túlnyomónak tekinthető. Más állásponton van Knapp, aki szerint a felelősség lényegében a szankcióval való *fenyegetést* jelenti, és nem magát a szankciót. A szankció a felelősségnek csupán a *következménye*. (Ld. KNAPP, Viktor: Fejtővetések a polgári jogi felelősség köréből. Stát a Právo, 1956. I. 66. és köv. p.).

⁵ Ez természetesen a szerző szerint sem jelenti azt, hogy a cselekmény társadalmi veszélyessége a polgári jogban közömbös. Helyesen állapítja meg, hogy a polgári jogi deliktumok társadalmi veszélyessége azok jogellenességében jut kifejezésre (92. p.).

fogást, amely szerint ezek csupán a jogviszonyt módosító cselekmények lennének). Álláspontja szerint ugyanis nem lehet találni olyan megkülönböztető fogalmi ismérveket, amelyek segítségével el lehetne választani egymástól a szerződési és a szerződésen kívüli viszonyokat sértő jogellenes cselekményeket.⁶ Véleményének támogatására hivatkozik a csehszlovák polgári törvénykönyvre is. Egyébként a jogellenes cselekményeket az okozott hátrányra figyelemmel sérelmet okozó és veszélyeztető cselekményekre osztja (5. fejezet).

A mű terjedelmesebb része a vétkes jogellenes cselekményről szóló 6. fejezet (121—632. p.). Itt elsősorban a *jogi személyek vétkességéről* szóló fejezetet tarthatnak érdeklődésre számot. Abból indul ki, hogy a jogi személy vétkesen csak szervei útján járhat el, vagyis a jogi személy vétkessége csak szerveinek szándékán vagy gondatlanságán alapulhat. Képviselőinek, alkalmazottainak vétkessége nem tekinthető a jogi személy vétkességének. Ezért ezek vétkes magatartása esetében úgy felelős, mint a más személyek által okozott károkért (Ptk. 344., 245. §). Azt a kérdést, hogy mely vétkes magatartás tudható be a jogi személynek, és melyet kell olyannak tekinteni, amely a jogi személynek fel nem róható, hanem azt természetes személyek deliktumának kell tekinteni, a szerző úgy oldja meg, hogy e jogi személy vétkezőessége egyfelől a hatáskörébe tartozó, másfelől e hatáskör gyakorlásával közvetlenül összefüggő tevékenység körére terjed ki (144. p.). Ez annyit jelent, hogy amennyiben szervei e keretek között tanúsítanak vétkes magatartást, az a jogi szabály saját vétkes magatartásának fog minősülni.

Az emberi magatartással mint a vétkes jogellenes cselekmény egyik ismérvével összefüggésben a szerző különösen a mulasztás fogalmával foglalkozik részletesen. Helyesen állapítja meg, hogy más a mulasztás és más a nem tevés. A mulasztás a nem tevés minősített fajtája, vagyis az olyan esetben tanúsított magatartás, amikor a jogszabály aktív magatartást ír elő. Tagadja azt az álláspontot, hogy a mulasztás már önmagában szükségképpen vétkes magatartás lenne, és amely szerint a véletlen mulasztás elképzelhetetlen. A mulasztáson alapuló jogellenes magatartáshoz okozati összefüggésre van szükség a mulasztás és a sérelem között.⁷

A szerzőnek a vétkes jogellenes cselekmény további ismérveire vonatkozó fejtételei közül igen figyelemre méltóak a jogellenességgel kapcsolatos megállapításai. A jogellenesség a szerző felfogása szerint kizárólag az objektív jogba való ütközést jelent, és így az erkölcsbe, méltányosságba avagy a szocialista együttélési szabályokba ütköző magatartás jogellenes csak akkor lehet, ha e szabályok megtartását a jog írja elő. A jogellenességet az egész jogrendszer szempontjából fogja fel, ami annyit jelent, hogy amennyiben egy emberi magatartás valamely jogszabályba ütközik, ebből annak az egész jogrendszer szempontjából való jogellenessége következik, minthogy a jogrendszer egysége kizárja, hogy ugyanannak a jogrendszernek egyik normája az adott cselekményt jogszerűnek, másik szabálya jogellenesnek minősítse. Ha a jogrendszerben egyes jogszabályok ilyen értelemben ütköznenek, akkor az ellentétet értelmezzése

⁶ Ezzel kapcsolatban a szerző azzal a nézettel száll szembe, amely szerint különbséget kell tenni a relatív jogviszonyból folyó kötelezettség vétkes megszegése és az abszolút jogviszonyból folyó absztrakt kötelezettség megszegése között. Tagadja azt az álláspontot, hogy az abszolút jogviszony megszegése esetében a jogviszony átalakul relatív jogviszonnyá, míg ha relatív jogviszonyt sértenek meg, ez megmarad, és csak abban változik, hogy a többi jog és kötelezettség mellé a kártérítési kötelezettség lép. Ezt az álláspontot a csehszlovák jogban különösen BLAZKE képviselte: „Kártérítés a csehszlovák jogban” című munkájában. Prága, 1954. Luby álláspontja szerint, ha abszolút jogviszonyt, pl. tulajdont sértenek meg, a tulajdon megszűnhet (a dolgot megsemmisítik), vagy megmaradhat (a dolgot megrongálják), és emellett jön létre a kártérítési kötelezettség. Kötelem megszegése esetében pedig a helyzet az, hogy a megsértett kötelem szintén vagy egészen megszűnik (pl. a teljesítés vétkes lehetetlenülésekor) és teljesen új kötelemi címen jön létre a kártérítési kötelezettség, vagy a megszegett kötelem megmarad ugyan (pl. az adós vétkes késedelme esetében), esetleg módosul (pl. a lejáratot illetően) és a kártérítési kötelezettség emellett jön létre (112. p.).

⁷ A nem tevéssel mint tágabb kategóriával a szerző egyébként közelebbről nem foglalkozik, hanem megelégszik annak megállapításával, hogy a mulasztás okozatosságával és jogellenességével kapcsolatos helyzetlen nézetek gyakran arra vezethetők vissza, hogy a mulasztást a nem tevéssel azonosítják (208. p.).

útján kell tisztázni, esetleg azt a következtetést kell levonni, hogy e szabályok egyike a másikat hatályon kívül helyezte⁸ (302. p.).

Végül a jogellenesség fogalmának meghatározása szempontjából a szerző azt a kérdést veti fel, mi a jogellenesség tárgya, és arra a megállapításra jut, hogy ilyen csak emberi magatartás lehet.

Igen behatóan tárgyalja a szerző a vétkekesség kérdését is. Ennek keretében részletesen kitér a károsult együttes vétkekességének kérdésére, amellyel kapcsolatban különösen a jogi személy szervei és képviselői együttes vétkekessége kérdésének megoldása érdemel figyelmet. A jogi személy vétőképeségéről szóló álláspontjával összhangban tagadja annak az álláspontnak a helyességét, amely szerint nemcsak a jogi személy szerveinek, hanem képviselőinek együttes vétkekességét is minden körülmények között a jogi személy vétkekességének kell tekinteni, és arra az álláspontra helyezkedik, hogy a képviselőknél ez csak olyan feltételek mellett áll fenn, amelyek mellett az alkalmazott személyek együttes vétkekességét a természetes személyeknek be kell tudni (Ptk. 344, 345. §-ok). Nem ért egyet azzal a felfogással sem, amely szerint a jogi személynek csupán olyan együttes vétkekessége tudható be, amely szerveinek, illetve képviselőjének gondatlanságára vezethető vissza, míg ha az együttes vétkekesség szándékos magatartásban nyilvánul meg, azt mindig az illető szerv vagy képviselő mint természetes személy együttes vétkekességének kell tekinteni. Az ilyen megkülönböztetésnek a szerző szerint sem elméleti, sem tételesjogi alapja nincsen (550. p.).

A mű 7. fejezete a tárgyi felelősségről szól. A jogellenes cselekmény itt is a felelősség elengedhetetlen feltétele, éppen úgy, mint a vétkekességen alapuló felelősségnél. A jogellenes cselekmény fogalma a polgári jogban ugyanis a vétkekéségen alapuló jogellenes cselekmény (polgári jogi deliktum) mellett szükségképpen magában foglalja a vétlen jogellenes cselekményt is.⁹ Emellett itt a felelősségi tényálláshoz valamely objektív esemény is tartozhatik, amennyiben az valamely emberi magatartással kapcsolatos. Ha a jogszabály a kártérítési kötelezettséget csak valamely objektív esemény hatása alapján állapítja meg, akkor legfeljebb felelősségen kívüli kártérítési kötelezettségről beszélhetünk. Ez a kérdés a különösen veszélyes üzemeknél bír gyakorlati jelentőséggel (Ptk. 351. §), ahol fennforoghat az üzem kártérítési kötelezettsége, anélkül, hogy az üzembentartónak vagy azoknak a személyeknek jogellenes cselekményéről beszélhetnénk, akikért az üzembentartó felelős. Ilyenkor hiányoznak a felelősség alapfeltételei, éspedig nincs emberi magatartás, hanem csak esemény (fokozott veszélyes forrás hatása), nincs jogellenesség, mert jogellenes csak emberi magatartás lehet, és hiányzik az okozati összefüggés a jogellenes magatartás és a keletkezett kár között, és az csak a természeti erő behatása és a keletkezett kár között áll fenn. Az így keletkezett kár megtérítésének kötelezettsége nem azon személy jogellenes magatartásának szankciója, akire a kártérítési kötelezettség hárul, sem pedig más olyan személy jogellenes magatartásának szankciója, akiért felelősséggel tartozik, hanem olyan kötelezettség, amely *felelősségen kívül* hárul rá (II. köt. 19. p.).¹⁰

A többi fejezet közül még a szankciókról szóló utolsó fejezetet szeretnénk kiemelni. A legáltalánosabb és legjelentősebb polgári szankció a szerző szerint a restitúció, illetve reparáció, ilyen továbbá a satisfactio nem vagyoni kárnál, a represszív szankció (pl. a teljesítés tárgyának elkobzása), és végül a preventív szankció (pl. a veszélyeztetés megszüntetésének kötelezettsége), bár a szerző megállapítja, hogy nagyobb vagy kisebb

⁸ A jogellenesség egységét az sem szünteti meg, hogy ugyanazt a magatartást különböző normák különféleképpen szankcionálják, illetve, hogy egyesek szankcionálják, mások meg nem. Tételének igazolására utal arra, hogy vannak cselekmények, amelyeket a büntetőjog szankcionál, a polgári jog nem, és fordítva. Ebből nem lehet azt a következtetést levonni, hogy azok a cselekmények, amelyeket a büntetőjog szankcionál és a polgári jog nem, büntetőjogi szempontból jogellenesek, polgári jogi szempontból jogszerűek (303. p.).

⁹ A szerző szerint a kettő egymástól pozitív és negatív irányban különbözik. Amíg ugyanis a vétkekéségen alapuló károkozás mindig jogellenes cselekmény, a vétlen károkozás csak akkor, ha ezt a törvény külön kimondja. Másfelől az utóbbinál — szemben a polgári jogi deliktummal — hiányzik az egyik fogalmi ismérv: a vétkekéség (II. köt. 12. p.).

¹⁰ LUBY egyébként igen részletes figyelmet szentel magának a fokozott veszélyforrás fogalmának is. Nézete szerint fokozott veszélyforrásnak azokat a dolgokat, természeti erőket kell tekinteni, amelyek adott feltételek mellett az ember által teljességgel nem vonhatók uralom alá, és ezért azzal a nagyfokú valószínűséggel járnak, hogy kárt okoznak (II. köt. 49. p.).

mértékben preventív funkciójuk van az előbbi szankcióknak is. Ezek közül azután a továbbiakban különösen részletes figyelmet a kártérítésnek, a szerződési bírságnak és a teljesítés elkövetésének szentel. A kártérítés — mondja a szerző — nem mindig szankció valamely jogellenes cselekményért, hanem fennállhat kártérítési kötelezettség más esetben is, amennyiben a törvény így rendelkezik (pl. kisajátításnál, megbízás nélküli ügyvitelnél stb.). A szerződési bírság álláspontja szerint háromféle lehet: olyan, amely a kártérítést kizárja, vagy alternatív, amikor a hitelező választhat a bírság és a kártérítés között, vagy kumulatív, amikor a bírság a kártérítés mellett fizetendő.¹¹ A teljesítés elkövetésének szankcióját a polgári törvénykönyv szabályozásában nem tartja megfelelőnek, mert a vétkes felet is sújthatja,¹² holott a vétkes fél szankcionálása úgyszólván szabályozható, hogy az a másik felet egyáltalában ne érintse. Ilyen megoldás lehetne a szerző szerint az olyan rendelkezés, hogy a vétkes fél által a vétkes fél részére adott teljesítést kell elkobozni. Az ilyen esetben az elkobzás nem érintené a teljesítés jóhiszemű átvévejét, mert ennek a teljesítést úgyszólván ki kellene adnia a másik félnek, viszont ilyen szabályozás mellett in natura követelhetné vissza azt, amit saját maga teljesített. Az elkobzásnak a szerző szerint tehát arra kellene vonatkoznia, amit a vétkes fél teljesített, és nem arra, amit kapott.¹³

A fentiekben megkíséreltük röviden összefoglalni a szerző egy néhány legfontosabb gondolatát, anélkül, hogy akárcsak az alapvető kérdésekben is azok bővebb kifejtésére vállalkozhattunk volna. Inkább csak jelezni kívántuk azokat a problémákat, amelyek nálunk is különös érdeklődésre tarthatnak számot, és be akartuk mutatni a szerző álláspontját.

A könyvet a csehszlovák jogi sajtó igen melegen méltatta, kiemelve nagy tudományos értékét, gondolatgazdagságát, a szerzőnek nemcsak a polgári jogban, hanem a többi jogág területén való tökéletes tájékozottságát is.¹⁴ Fejtegetései során messzeemenően tekintettel volt nemcsak a hazai, hanem a külföldi irodalomra is, amit a könyv kétezernél több jegyzete és névmutatója önmagában is bizonyít. Különös örömünkre szolgál, hogy a hivatkozott munkák között az idevonatkozó magyar irodalmi alkotásokat is csaknem teljességgel megtaláljuk.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy olyan hatalmas munkával állunk szemben, amely a polgári jogi felelősség elméleti problémáit a legszélesebb alapokon tárja fel anélkül, hogy fejtegetéseit a gyakorlati élettől elvonatkoztatná. Stílusa világos, könnyen érthető, még ott is, ahol a legbonyolultabb problémákra igyekszik megoldást találni.

II

A felelősségi jog egy részletterületét dolgozta fel monográfiájában *Jiří Švestka*, akinek munkája „Felelősség a különösen veszélyes üzemek okozta károkért” címen jelent meg.¹⁵ A kérdéses való beható foglalkozásnak különös időszzerűséget ad a természeti erőknek egyre nagyobb mértékben az ember szolgálatába állítása, és ezzel kapcsolatban olyan polgári jogi felelősségi rendszer kialakításának szükségessége, amely a károk keletkezésének megelőzése irányában tud hatni. Azáltal, hogy a szerző az idevonatkozó kérdéseket széles alapokon tárja fel, nagymértékben hozzájárult ehhez a célhoz.

¹¹ A szerző a kötbért is fogalmilag a szerződési bírság kategóriájához sorolja, még ha azt olykor közvetlenül jogszabály alapján állapítják is meg (II. köt. 397. p.).

¹² A Ptk. 36. §-a szerint ugyanis, ha a jogi cselekmény azért érvénytelen, mert törvénybe vagy fontos közérdekebe ütközik, a bíróság az ügyész javaslatára kimondhatja, hogy azt, amit annak a félnek teljesítettek, aki az érvénytelenségről tudott, az állam javára el kell kobozni. Igaz, hogy a Ptk. 361. §-a szerint a jóhiszemű fél követelheti az elkobzott szolgáltatás ellenértékét, mégis olyankor, amikor nem helyettesíthető dolgot adott, sérelmes lehet, hogy azt nem kaphatja vissza természetben, hanem csak pénzbeli térítésre lehet igénye (II. köt. 409. p.).

¹³ A szocialista szervezetek közötti gazdasági viszonyok szabályozásáról szóló 1958. október 17. napján kelt 69. sz. törvény 7. §-ának (2) bekezdése a kérdést már ilyen értelemben oldja meg.

¹⁴ KNAPP, Právník Obzor, 1959. 2. sz. 113—118. p. ELIÁŠ, Právník, 1960. 4. sz. 363—375. p.

¹⁵ ŠVESTKA, Jiří: Odpovědnost za škody způsobené při provozech zvláště nebezpečných. Praha, 1960. 136 p. LD, KNAPPOVÁ, Právník, 1959. 6. sz. 562. p.

Az első fejezetben a szerző a kártérítés politikai, gazdasági és jogi funkciójának kérdéseit tárgyalja, különös figyelemmel a polgári törvénykönyvnek a különösen veszélyes üzem felelősségéről szóló rendelkezéseire. Arra a megállapításra jut, hogy a kártérítés jogi szabályozásának értelme és lényege mindinkább a prevenció. Abban a kérdésben, hogy a felelősségi rendszer milyen elvre épüljön, a szerző a vétkességen alapuló felelősség elve mellett foglal állást, mert álláspontja szerint ez az elv hat nevelően, mozgósítón és preventíve a polgárokra, és áll összhangban az egyéni felelősség elvével. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy konkrét esetben a fő elv alóli kivételként ne lenne indokolt a tárgyi felelősség megállapítása, amikor ezt a károsultak különös védelmének szükségessége indokoltta teszi, pl. a különösen veszélyes üzemeknél. Arra a kérdésre, hogy az ilyen üzemeknél a felelősség keletkezéséhez elegendő-e önmagában a különös veszélyforrás hatása, vagy pedig szükséges még ezenkívül az üzemtartó jogellenes cselekménye is, Lubyval egyezően arra a véleményre jut, hogy jogellenes cselekményre szükség van, legyen az akár magának az üzemtartónak, akár azoknak a személyeknek a jogellenes cselekménye, akikért az üzemtartó felelős. Önmagában a különös veszélyforrás felelősséget nem állapíthat meg. Ha a jogszabály a kártérítési kötelezettséget csupán a különös veszélyforrás hatásához fűzi, felelősségen kívüli kártérítési kötelezettség esete forog fenn.

A könyv második fejezete a felelősségi rendszerek történetével foglalkozik. A klasszikus római jogtól kezdődően bemutatja a felelősségi jog fejlődését, különösen abból a szempontból, hogy az osztályerők az idők folyamán milyen hatást gyakoroltak egyik vagy másik rendszer kialakulására. Majd a tárgyi felelősséggel kapcsolatos saját nézeteit fejt ki. Utal arra, hogy a szocialista jogban több olyan felelősségi tényállás van, amelyhez a jogszabály tárgyi felelősséget kapcsol. Mindegyik tényállásnál más-más jogpolitikai motívumok játszottak szerepet a tárgyi felelősség megállapítása mellett. Így a különösen veszélyes üzemeknél a fokozott veszélyforrással szembeni védelem volt az a szempont, amely a tárgyi felelősség megállapítását indokoltta tette.¹⁶

A harmadik fejezetben a szerző a különösen veszélyes üzem tárgyi felelősségének előfeltételeit vizsgálja. Álláspontja szerint négy ilyen előfeltétel van, ezek: 1. a fokozott veszélyforrás olyan hatása, amelyben az üzem különös veszélyessége külsőleg megnyilvánul, 2. az üzemtartó vagy azoknak a személyeknek a jogellenes cselekménye, akikért az üzemtartó felelős, 3. a kár keletkezése, 4. az 1, 2, 3 alattiak közötti okozati összefüggés. E felosztás alapulvételével a következőkben négy pontban tárgyalja az egyes kérdéseket.

ad 1. A szerző szerint a fokozott veszélyforrás nem egyszersmindenkorra szóló abszolút fogalom, hanem relatív, amelynek tartalma állandóan változik. Éppen ezért annak a további kérdésnek a vizsgálatánál, hogy a törvényhozó a polgári törvénykönyvben a fokozott veszélyforrásokat taxative vagy csak demonstrative határozza meg, arra a következtetésre jut, hogy az utóbbi megoldás a helyes, vagy pedig az, amelyet a csehszlovák törvényhozó választott, nevezetesen, hogy még példálózó felsorolást sem adott, hanem e fogalom meghatározását a bíróságra bízta.¹⁷

ad 2. Tagadja azt az álláspontot, amely szerint a különösen veszélyes üzem üzemtartója cselekményének jogellenessége már önmagában a technika vagy természeti erők mint fokozott veszélyforrások felhasználásában állna. Álláspontja szerint jogellenes cselekmény csak olyan konkrét cselekvés vagy mulasztás lehet, amely a tárgyi jog

¹⁶ A szerző egyébként a fokozott veszélyforrás felforgását átmeneti állapotnak tartja, amíg nem fedezték fel a fokozott veszélyforrás elhárítására szolgáló berendezéseket. Erre az időre — mondja a továbbiakban — valóban indokolt a tárgyi felelősség megállapítása, mert a kár ilyen esetekben rendszerint igen bonyolult, és csaknem áttekinthetetlen technikai berendezések működése közben áll elő, úgy, hogy a kár keletkezése valódi okának feltárása és a vétkesség megállapítása rendkívül nehéz lenne. Az üzemtartó vétkessége bizonyításának kívánalma ilyenkor a károsult oldalán bizonyítási szükséghelyzetet teremtene, ezenkívül a tárgyi felelősség mellett szól a reparációs szempont is, nevezetesen, hogy a károsultnak a kára lehetőleg gyorsan megtérüljön. A tárgyi felelősség továbbá ösztönzőleg hat az üzemtartóra is, abban az irányban, hogy a munkabiztonsági berendezések fejlődését élénk figyelemmel kísérik, és így a károk keletkezőse megakadályozásának módjait megtalálják (34. p.).

¹⁷ Egyébként a szerző a fokozott veszélyforrás ismérveit Lubyhoz hasonlóan határozza meg, azzal a különbséggel, hogy jobban hangsúlyozza a személyi elemet, vagyis kiemeli azt is, hogy a természeti erők felhasználásának emberek által gazdasági célból kell történnie. Egyébként ez Luby előtt sem kétséges, amint ezt maga Švestka is megállapítja (55. p.).

(rendszerint a munkabiztonsági szabályok) által adott útmutatással vagy tilalommal ellentétben áll.

ad 3. Annak megállapítása mellett, hogy a kár rendszerint vagyoni jellegű, erősen védelmébe veszi a nem vagyoni kárért adandó elégtételt fizikai fájdalomnál vagy elcsúfításnál. Álláspontja szerint az ilyen elégtétel megfelel a szocialista együttélés szabályainak és a nép jogérzetének egyaránt. A szocialista erkölccsel áll összhangban — mondja —, hogy a fizikai szenvedéseket és az elcsúfítást pénzüsszegekkel kárpótolják, mert ezek módot adnak a fájdalomat és elcsúfítást ellensúlyozó örömök szerzésére. Ezenkívül a károkozóval szemben is érezteti hatását (78. p.). Éppen ezért de lege ferenda is helyesnek tartja fenntartásukat.

ad 4. Abból indul ki, hogy az okozati összefüggés a természeti erők és társadalmi jelenségek olyan objektív viszonya, amely rajtunk kívül és tőlünk függetlenül létezik. Okozati összefüggésről tehát akkor beszélünk, amikor valamely tény (különösen veszélyes üzemeknél az esemény a jogellenes cselekménnyel együtt, vagy maga az esemény, azaz a fokozott veszélyforrás) a kár keletkezésének okát képezi. Jogilag releváns okozati összefüggésről pedig akkor beszélünk, amikor egy vagy több tény (ok) más tényhez (eredményhez) olyan viszonyban áll, hogy ez a másik tény az első nélkül nem következett volna be (ún. objektív szükségzerű okozati összefüggésnek kell fennforognia). Egyébként a szerző annak megállapítása mellett, hogy különösen veszélyes üzemeknél sokszor igen bonyolult okozati összefüggéssel van dolgunk, részletesebben az okozati összefüggés lényegét nem vizsgálja, minthogy annak bővebb kifejtése a munka kereteit meghaladta volna, hanem utal *Knapp* és *Luby* idevonatkozóan korábban megjelent munkáira.

A munka negyedik fejezete a kimentő okokkal foglalkozik. Idevonatkozóan érdeklődésre tarthatnak számot arra a kérdésre vonatkozó fejtegetései, hogy az üzembentartó mentesülhet-e a felelősség alól a károsult saját cselekménye okozta kárnál abban az esetben is, ha a károsult szocialista jogi személy. A kérdés megválaszolása érdekében ő is felveti a kérdést, hogy a jogi személy kárfelelőssége esetében a jogi személy jogellenes cselekményének csak szervei jogellenes cselekményét lehet-e tekinteni, vagy pedig munkásainak és egyéb alkalmazottainak jogellenes cselekményét is. Lubyval ellentétben úgy véli, hogy nemcsak a jogi személy szerveinek, hanem munkásainak és alkalmazottainak jogellenes cselekményét is a jogi személy jogellenes cselekményének kell tekinteni, feltéve, hogy ezek a jogi személy feladataiból eredő kötelezettségek teljesítése során jártak el. Ebből következik, hogy amennyiben jogi személynek fokozott veszélyforrás hatása révén okoztak kárt, az üzembentartó egészben vagy részben mentesülhet a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy ennek oka egészben vagy részben a károsult jogi személy saját cselekménye, azaz szerveinek, munkásainak, vagy alkalmazottainak cselekménye volt, feltéve, hogy a károsult jogi személy feladatainak teljesítéséből eredő kötelezettségek keretében jártak el.¹⁸

Az ötödik fejezet a különösen veszélyes üzem okozta kárért felelős személyek kérdését tárgyalja. Lényegében itt elsősorban az „üzembentartó” fogalmát igyekszik tisztázni. Álláspontja szerint üzembentartónak azt kell tekinteni, aki a fokozott veszélyforrással ténylegesen és ismételtel rendelkezik. Ez nemcsak tulajdonos lehet, hanem az operatív kezelő, birtokos, sőt a detentor is. A felelős személyek meghatározásánál tehát a kár időpontjában a fokozott veszélyforrás tényleges felhasználásának helyzete irányadó. Üzembentartó lehet tehát maga az állam, valamely gazdasági szervezet, szövetkezet, önkéntes szervezet, vagy természetes személy is.

A könyv utolsó fejezete a veszélyes üzem károkozásán alapuló kártérítési igények érvényesítéséről és elévüléséről szól.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a munka minden vonatkozásban a szerző alapos felkészültségéről tesz tanubizonyosságot. Állásfoglalásait részletesen megindokolja, a munka felépítése, rendszere logikus. Emellett a munka sok vonatkozásban hízagpótló is, mert a felelősségi jog olyan részletkérdéseit is felöleli, amelyeknek eddig nem mindig szenteltek kellő figyelmet. Mint ilyen, nálunk is komoly érdeklődésre tarthat számot.

¹⁸ A szerző álláspontja szerint ennek az álláspontnak a helyessége a jogi személy tevékenységének lényegéből folyik. A jogi személy tevékenységét ugyanis szervei, alkalmazottai, stb. útján látja el, amiből az következik, hogy nem is lehet közöttük ebben a vonatkozásban különbséget tenni (110. p.).